

KAI KURIE LITERATŪROS ATRANKOS KLAUSIMAI
PABALTISO RESPUBLIKŲ REKOMENDACINĖS BIBLIOGRAFIJOS
LEIDINIUOSE

STASYS TOMONIS

Rekomendacinė bibliografija Pabaltijo respublikose vystosi labai panašiomis sąlygomis. Ji užsimezgė dar ikitarybiniu laikotarpiu, ypač proletarinėje revoliucinėje spaudoje, platų užmojų įgavo, atkūrus Tarybų valdžią. Tvirtai rekomendacinė bibliografija išsiskyrė pokario metais. Pabaltijo respublikų istorinės raidos, ekonomikos ir kultūrinio vystymosi bendrumai lėmė rekomendacinių priemonių tematikos ir metodinės struktūros panašumą. Be abejo, kiekvienoje respublikoje susidarė ir savitų aspektų. Šie bendrumai ir savitumai itin ryškiai atsispindi rekomendacinėse priemonėse nurodomos literatūros atrankoje.

Literatūros atrankos kriterijai yra vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių rekomendacinio leidinio paskirtį, panaudojimo galimybes, struktūrą. Spausdintos medžiagos apie juos rekomendacinės bibliografijos priemonėse tuo tarpu yra negausu. Plačiausiai apie literatūros atrankos kriterijus rašoma bendrosios bibliografijos vadovėlyje aukštosioms mokykloms¹, trumpai aptariama V. Denisjevo vadovėlyje technikumams², jie paliejami taip pat rekomendacinei bibliografijai ir vadovauti skaitymui skirtame rinkinyje³ (M. Bronštein straipsnis ir kt.). Ilgą laiką buvo kalbama apie vieną literatūros atrankos kriterijų, kuris apima atrenkamajai literatūrai keliamų reikalavimų visumą. Naujajame bendrosios bibliografijos vadovėlyje nagrinėjami keli literatūros at-

rankos kriterijai, ir šitokia formuluotė, atrodo, yra žymiai pagrįstesnė. Iš tiesų atrankos kriterijai gali būti įvairūs. Vienas pagrindinių yra kalbinis kriterijus, atsižvelgiant į tai, kuriomis kalbomis rekomendacinėje priemonėje nurodyta literatūra. Kitas ne mažiau reikšmingas kriterijus yra chronologinis, įtraukiant atitinkamo laikotarpio — kelerių pastarųjų metų, ilgesnio neapibrėžto arba tiksliai apibrėžto laikotarpio — literatūrą. Galimas ir teritorinis kriterijus — atsižvelgiant į tai, kurioje vietoje literatūra yra išleista, įtraukta į rekomendacinę priemonę. Nurodytos literatūros sudėtingumo kriterijus nulemia, ar rekomendacinis leidinys skiriamas platesniems mažesnio išsilavinimo skaitytojų sluoksniams, ar kuriai nors labiau pasiruošusiai skaitytojų grupei. Su literatūros sudėtingumu yra susijęs literatūros aktualumo kriterijus. Dažniausiai aktualumą praranda seniau išleistos knygos, nebeatspindinčios naujų gyvenimo duomenų, mokslo pasiekimų. Bet dažnai pasitaiko, kad seniai išleistos knygos ilgai išlieka aktualios, o kai kada palyginti neseniai išleista knyga dėl esančių joje netikslumų arba dėl atsiradusių gausių naujų duomenų nebetenka aktualumo. Čia didelę reikšmę turi ir knygos pobūdis, jos paskirtis. Ypač greit sensta einamajam momentui skiriami leidiniai. Išskirtinas taip pat kriterijus pagal leidinių tipus, kai bibliografijoje atitinkamai nurodomi vieno arba kelių tipų leidiniai, populiarūs mokslinės knygos, direk-

¹ Библиография. Общий курс. М., 1969, с. 461—464.

² Денисьев В. Н. Методы рекомендательной библиографии. М., 1964, с. 97.

³ Рекомендательная библиография и руководство чтением. Сборник статей по теории и методике. М., 1967. 175 с.

tyvinė medžiaga, vadovėliai ir kt. Tarp kitų pažymėtinas ir atrankos kriterijus pagal spaudinių formą. Dažniausiai rekomendacinėse priemonėse nurodomos knygos ir straipsniai, kartais nedideliuose sąrašuose ir lapeliuose — skaitymo planuose — vien knygos, o kai kuriais atvejais — dar gaidos, vaizdinė medžiaga. Pagaliau literatūros atrankos kriterijumi galima tam tikru požiūriu laikyti ir leidinio tematiką, pagal kurią į jį įtraukiama atitinkamai vienokia ar kitokia literatūra.

Šiame straipsnyje paliečiami kai kurie ryškesni literatūros atrankos, ypač jos kalbinio kriterijaus, klausimai Pabaltijo respublikų rekomendaciniuose bibliografijos leidiniuose.

Kalbant apie tematiką, tenka pažymėti, kad visų trijų Pabaltijo respublikų rekomendacinės bibliografijos leidiniuose ji yra labai panaši, nors pasitaiko ir tam tikrų skirtumų dėl susidariusių vietinių sąlygų. Žemiau pateikiami kai kurie duomenys, gauti išnagrinėjus 100 būdingiausių Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos rekomendacinių priemonių, 71 — Latvijos TSR ir 28 — Estijos TSR priemonės, esančias mūsų Respublikinėje bibliotekoje. Duomenys apytikriai, nes turėta tik dalis latvių ir estų rekomendacinių leidinių, gautų įvairiomis progomis. Jie yra iš to paties laikotarpio: Lietuvos TSR — 1948—1969 m., Latvijos TSR — 1949—1968 m., Estijos TSR — 1948—1969 m. Būdingiausi klausimai juose vis dėlto atsispindi; daugiausia atsitiktinumų yra tematikoje, o sudarymo metodikos požiūriu galima daryti tikslesnių išvadų.

Visose trijose respublikose daugiausia rekomendacinės bibliografijos priemonių leidžiama visuomenine politine (Estijos TSR — 11, Latvijos TSR — 10, Lietuvos TSR — 30) ir literatūros bei meno (Estijos TSR — 4, Latvijos TSR — 16, Lietuvos TSR — 28) tematika. Iš tikslųjų mokslų gausiai išleidžiama jų žemės ūkio (Estijos TSR — 2, Latvijos TSR — 12, Lietuvos TSR — 13) ir gamtos bei ateistiniais (Estijos TSR — 2, Latvijos TSR — 8, Lietuvos

TSR — 15) klausimais. Technikos klausimais bibliografinės rodykles daugiausia leidžia centrinės techninės bibliotekos, todėl tarp respublikinių bibliotekų leidinių jų yra žymiai mažiau (Lietuvos TSR — 8, Latvijos TSR — 2, Estijos TSR — 5). Tačiau techninių bibliotekų leidiniai tinkami beveik vien gamybininkams specialistams ir priskirtini ginčytinai bibliografinių leidinių rūšiai. Vieni autoriai priskiria pastaruosius rekomendacinei bibliografijai, kiti yra tam griežtai priešingi, daug kas siūlo priskirti juos naujai „gamybinės“ bibliografijos rūšiai (tokių pasiūlymų yra ir naujajame visasąjunginiame bibliografinių terminų standarto projekte). Respublikinių bibliotekų leidiniai technikos tematika taikomi platiesiems skaitytojų sluoksniams, žmonėms, besidomintiems radiju, fotografavimu, automobilizmu ir t. t.

Nagrinėtųjų Latvijos TSR ir mūsų respublikos leidinių tematika itin panaši. Latvijos TSR yra kiek didesnis visuomeninės politinės ir žemės ūkio ir kiek mažesnis gamtos mokslų, ateistinės, technikos, iš dalies ir literatūros bei meno tematikos leidinių procentas. Estijos TSR leidinių tematika yra skirtingesnė. Visuomeninė politinė tematika čia taip pat aiškiai vyrauja. Estiškųjų populiarių rodyklių technikos klausimais Lietuvos TSR Valstybinėje respublikinėje bibliotekoje gauta netgi kiek daugiau, negu literatūros ir meno tematika. Nedaug priemonių gauta iš žemės ūkio, gamtos mokslų bei ateizmo srities.

Susipažinus su atskirais leidiniais, dar labiau išryškėja didelės šių respublikų leidinių tematikos panašumas. Gausu yra priemonių, skirtų Didžiojo Spalio 50-mečiui (Estijos TSR ir Lietuvos TSR), TSKP XXI, XXIII suvažiavimui (Latvijos TSR ir Lietuvos TSR), komunistinei moralei (Estijos TSR ir Lietuvos TSR), V. Leninui (Estijos TSR ir Lietuvos TSR), komjaunimui (Latvijos TSR ir Lietuvos TSR), gimtojo krašto pažinimui (Estijos TSR ir Lietuvos TSR), agrochemijai, techninėms kultūroms (Latvijos TSR ir Lietuvos TSR), traktorininkams (Estijos TSR ir Lietuvos TSR), mokslinei,

ateistinei propagandai (Latvijos TSR ir Lietuvos TSR), astronomijai, radijui bei automégėjams (Estijos TSR ir Lietuvos TSR) ir t. t. Visose trijose respublikose leidžiamos bibliografinės rodyklės savo rašytojams (Lietuvos TSR ir Latvijos TSR — leidiniai apie literatūrinių premijų laureatus). Yra, be abejo, ir nepasikartojančių temų. Pvz., Estijos TSR išleista rodyklė apie psichologiją, Latvijos TSR — apie melioraciją, Lietuvos TSR — apie gamtos apsaugą ir t. t. Kitos respublikos jų neturi. Tačiau, apskritai imant, tematikos bendrumas yra akivaizdus, atspindėdamas labai gimingus visų trijų respublikų skaitytojų interesus.

Kelis žodžius pravartu pasakyti apie rekomendacinių priemonių tipus, nors tatai jau išeina už straipsnyje liečiamo klausimo ribų. Visų trijų respublikų leidinių tarpe vyrauja didesnės ir mažesnės apimties rekomendacinės literatūros rodyklės. Lietuvos TSR prieš 15—20 metų buvo išleidžiama nemaža bibliografinių atmenų, pasikalbėjimų apie knygas, dabar nuo jų atsisakyta. Latvijos TSR ir Lietuvos TSR leidžiamos trumpų sąrašų serijos universalia tematika. Visose Pabaltijo respublikose išleisti tipiniai masinių bibliotekų katalogai, tik Latvijos TSR ir Estijos TSR — gerokai seniau, o Lietuvos TSR dabar ruošiamas naujas „Kaimo bibliotekos katalogo“ leidimas. Latvijos TSR ir Estijos TSR periodiškai leidžiami „Ižymiųjų datų kalendoriai“. Lietuvos TSR toks kalendorius spausdinamas mėnesiniame biuletenyje „Bibliotekų darbas“. Tarybų Lietuvoje daug mažų bibliografijų — literatūros apžvalgų, bibliografinių medžiagų — taip pat spausdinama „Bibliotekų darbe“.

Vienas pagrindinių literatūros atrankos klausimų — kalbinis atrankos kriterijus, tačiau bibliotekinėje spaudoje šis klausimas iki šiol mažai teliečiamas. Jis gana įvairiai sprendžiamas atskirų sąjunginių

respublikų rekomendacinės bibliografijos leidiniuose. Vienur (Kirgizijos TSR, Uzbekijos TSR ir kt.) visa medžiaga dubliuojama vietine ir rusų kalba, kitur (Gruzijos TSR ir Armėnijos TSR) literatūra dažniausiai pateikiama vietine kalba.

Pabaltijo respublikų rekomendaciniuose leidiniuose kalbinis atrankos kriterijus turi nemaža skirtumų. Estijos TSR įvairių laikotarpių bet kurios tematikos, kraštotyrimo ir universalios pobūdžio leidiniuose visa literatūra nurodoma ir anotacijos duodamos tik estų kalba. Imkime kad ir tokį leidinį, kaip 1955 m. išleista V. Kabur sudaryta nemažos apimties bibliografinė rodyklė apie estų tarybinę literatūrą⁴. Čia, be bendros medžiagos, nurodoma literatūra apie 32 estų tarybinius rašytojus. Duodami trumpi rašytojų biografiniai duomenys, nurodomi pagrindiniai jų kūriniai, literatūra apie juos. Ir niekur neminimi kūrinių vertimai į rusų bei kitas kalbas, literatūra rusų bei kitomis kalbomis. Tai nemažas šios ir kitų panašių estiškųjų rodyklių trūkumas. Šia rodykle negali pasinaudoti estų kalbos nemokantys skaitytojai, ir, vadinas, ji netenka savo aktualumo už Estijos TSR ribų, nors estų literatūra domisi daugelis visos šalies skaitytojų, nors yra nemaža jos vertimų. Patraukia dėmesį metodinės ir bibliografinės medžiagos rinkinys, skirtas Didžiosios Spalio socialistinės revoliucijos 50-mečiui⁵. Nurodyta gana plati bibliografinė medžiaga apie V. Leniną, Didžiojo Spalio pergalę, jos pasaulinę istorinę reikšmę, apie kovą už Tarybų valdžią Estijoje. Bet ir čia, ypač pastaruoju klausimu, nėra jokios medžiagos skaitytojams, nemokantiems estų kalbos.

Jei kai kuriose mažesnėse universalioje tematika rodyklėse, skirtose platiesiems estų skaitytojų sluoksniams (apie astronomiją, genetiką, Europos šalis ir kt.), tik-

⁴ Kabur V. Eesti nõukogude kirjandus. Bio-bibliograafiline soovitusnimestik. Tallin, 1955. 166 p.

⁵ 50 aastat suurest sotsialistlikust oktoobrerevolutsioonist. Metodilisi ja bibliograafilisi materjals rahva raamatukogudele. Tallin, 1967. 56 p. su žemėl.

riausiai visai pakanka literatūros estu kalba, tai to negalima pasakyti apie visas rodykles kraštotyrene tematika ir rodykles radio megėjams bei automegėjams — vargu ar bet kuriam megėjui pakaks literatūros šia tematika vien sava kalba. Imkime kad ir rodyklę radio megėjams⁶. Čia nurodytos septynios knygos ir gana daug periodikos straipsnių estu kalba. Radiotechnika — labai sparčiai besivystanti pramonės ir mokslo šaka. Šia tematika išleidžiama šimtai knygų, kurių daugelis būtinai reikalingos radio megėjams. Aišku, kad estiškoji rodyklė, kurioje visai nenurodoma netgi pačios pagrindinės literatūros rusų kalba, gali patenkinti tik labai mažą dalį radio megėjų poreikių.

Labai skirtingai sprendžiamas kalbinio literatūros atrankos kriterijaus klausimas Latvijos TSR rekomendacinės bibliografijos leidiniuose. Čia galima išskirti kelis etapus. Vienaip šis klausimas buvo sprendžiamas prieš 15 metų, kitaip — pastaraisiais metais. Pradėję pokario metais leisti rekomendacinės bibliografijos priemonės, Latvijos TSR Respublikinės bibliotekos bibliografai daugiausia nurodydavo literatūrą latvių kalba. Tokiose 1949 m. išleistoje rodyklėse, kaip „Pavasario sėja“⁷ arba „Ką skaityti kolūkio pirmininkui“⁸, visa literatūra nurodyta ir anotacijos duotos tik latvių kalba. Tačiau netrukus nuo šitokios praktikos buvo atsisakyta ir daugelyje leidinių pradėta dubliuoti visą literatūrą lygiagrečiai latvių ir rusų kalbomis. Imkime kai kurias būdingas tam laikotarpiui bibliografines priemones, pvz., rodykles apie amerikinį imperializmą⁹, A. Radiševą¹⁰, į pagalbą trejų metų agrozootechnikos kursų dėstytojams ir klausytojams¹¹. Pirmoje rodyklėje įžangė-

lė ir turinys duodami latvių ir rusų kalbomis. Toliau kiekvieno skyriaus pradžioje skyrelio antraštė ir anotuotas literatūros sąrašas pateikiamas latvių kalba, paskui tas pats — rusų kalba. Marksizmo pradininkų veikalai, partijos bei Tarybinės vyriausybės vadovų kalbos ir kita pagrindinė medžiaga ištiesai dubliuojama — tiek aprašai, tiek anotacijos. Rodyklėje apie Radiševą taip pat viskas dubliuojama: ir įžanga, ir straipsnis apie Radiševą, ir pasisakymai apie jį, ir jo kūriniai bei literatūra apie jį. Labai panašiai pateikiama medžiaga ir trečioje rodyklėje, skirtoje agrozootechnikos kursams. Ten iš pradžių sutelkta visa (kelių skyrelių) literatūra latvių kalba, toliau (tų pačių skyrelių) — rusų kalba. Pabaigoje pridėta papildoma sudėtingesnė literatūra kursų dėstytojams kiek kitaip išdėstyta: skyreliuose jungiama medžiaga latvių ir rusų kalbomis. Ir čia visa pagrindinė literatūra dubliuojama. Šitokio tipo rekomendacinės priemonės buvo leidžiamos ilgesnį laiką. Abejotina, ar tikslingas yra literatūros dubliavimas universalios (nekraštotyrinės) tematikos leidiniuose, nes tomis pačiomis temomis yra išleista nemaža išsamesnių sąjunginių priemonių rusų kalba.

Tačiau palaipsniui Latvijos TSR rekomendacinėje bibliografijoje kalbinio literatūros atrankos kriterijaus požiūriu imta laikytis kiek kitokios metodikos. Kraštotyrinės tematikos leidiniuose ir toliau nurodoma literatūra ir visa medžiaga dubliuojama dviem kalbomis. Tas pats pasakytina ir dėl rodyklių apie Latvijos rašytojus, revoliucionierius, respublikos istoriją, jos ūkinį bei kultūrinį gyvenimą. Pvz., rodyklėje apie revoliucinį veikėją J. K. Daniševskį¹² įvadas, bibliografiniai

⁶ *Altnurme L.* Raadiotechnika noorte. Kirjanduse soovitusnimestik. Tallin, 1966. 27 p.

⁷ Pavasara sėja — visas tautas lieta. Išs literatūras rādītājs, Rīgā, 1949. 12 p.

⁸ Ko lasīt kolchoza priekšsedetājam, Ieteicamās literatūras rādītājs, Rīgā, 1949. 11 p.

⁹ Amerikāņu imperialisms — miera un progresā ienaidnieks. Ieteicamās literatūras rādītājs. Rīgā, 1953. 75 p.— Lygiagr. tekst. rusų k.

¹⁰ Aleksandrs Nikolajevičs Radiševs. 1749—1802. Bibliografiska atgādne. Rīgā, 1952. 27 p.— Lygiagr. tekst. rusų k.

¹¹ Palīgs trīsgadīgo agrozootechnisko kursu klausītājiem un pasniedzējiem. Ieteicamās literatūras rādītājs. Rīgā, 1956. 51 p.— Lygiagr. tekst. rusų k.

¹² Jūlijs Kārlis Daniševskis. Bibliografija. Rīgā, 1964. 47 p.

metmenys pateikiami lygiagrečiai latvių ir rusų kalbomis, taip pat — J. K. Daniševskio kūriniai ir literatūra apie jį.

Universalios (nekraštotyrinės) tematikos leidiniuose literatūrą latvių ir rusų kalbomis pradėta visur jungti. Visų pirma nurodoma esama literatūra latvių kalba, o literatūra rusų kalba įtraukiama į rodykles kaip papildoma medžiaga, kurios trūksta latvių kalba. Nuo dubliavimo atsisakyta: įžangos, įvadiniai straipsniai ir anotacijos duodamos tik latvių kalba. Tačiau papildoma literatūra rusų kalba nurodoma labai plačiai, beveik kiekvienoje Latvijos TSR Respublikinės bibliotekos išleistoje priemonėje.

1961 m. išleista didesnės apimties rodyklė „Afrika bus laisva“¹³. Čia po trumpos įžangos latvių kalba nurodoma bendra literatūra apie Afriką bei Afrikos tautų išsivadavimo kovą, toliau — medžiaga apie atskiras šalis. Visur iš pradžių, kaip trumpas įvadas, pateikiami faktiniai duomenys atitinkamu klausimu arba apie atskirą šalį latvių kalba, paskui — literatūra latvių, rusų, o kartais ir vokiečių kalba. Knygos ir straipsniai įvairiomis kalbomis nedubliuojami, bet papildoma vieni kitus. Literatūros rusų kalba nurodyta gerokai daugiau, negu latvių kalba. Visos anotacijos pateiktos latvių kalba. Panašiai sudaryta 1958 m. išleista nedidelių anotuotų literatūros sąrašų serija „Jaunimui apie komunizmą“¹⁴. Ir čia kiekvieno sąrašo pradžioje yra įžangėlės latvių kalba, toliau — besikaitaliojanti literatūra latvių bei rusų kalbomis su latviškomis anotacijomis. Tokiu pat būdu pateikiama medžiaga ir 1969 m. išleistame pasikalbėjime apie knygas „Nauja moksle“¹⁵; chemijos skyrelyje aptartas vienas straipsnis ir viena knyga latvių kalba; biologijos — tik trys knygos rusų

kalba, o zoologijos ir medicinos skyrelyje — vien naujos knygos ir straipsniai rusų kalba; visi aptarimai duodami latvių kalba. Šių trijų ir visų kitų pastarųjų metų rekomendacinių Latvijos TSR leidinių antraštės pateikiamos lygiagrečiai latvių ir rusų kalbomis.

Tarybų Lietuvos rekomendacinės bibliografijos leidiniuose literatūros kalbinės atrankos metodika iš pat pradžių vystėsi maždaug vienodai — kraštotyrinės tematikos leidiniuose visa medžiaga pateikiama lygiagrečiai lietuvių ir rusų, o kai kur ir kitomis kalbomis. Grupuojama kalbiniu požiūriu medžiaga įvairiais metodais. Kai kuriuose leidiniuose literatūra abiem kalbomis nurodoma kiekviename skyrelyje, kitur medžiaga rusų kalba sutelkiama vienoje vietoje antroje rodyklės dalyje. Kai literatūros rusų kalba susikaupia kiek daugiau, šis metodas itin patogus skaitytojams, neskaitantiems lietuvių kalba, bet norintiems susipažinti su kraštotyrine medžiaga.

V. Steponaičio 1955 m. sudarytoje rodyklėje „Tarybų Lietuva“¹⁶ visa medžiaga apie respublikos istorinį kelią, liaudies ūkio bei kultūros pasiekimus nurodoma leidinio pradžioje (p. 3—52), o rusų kalba — antroje jos dalyje (p. 53—70). Šioje dalyje visos anotacijos yra taip pat rusų kalba. Tokiu pat principu sudaryta ir 1965 m. M. Goldo ir E. Lagauskienės rodyklė „Tarybų Lietuva“¹⁷: iš pradžių duoti įvardai lietuvių ir rusų kalbomis, o toliau nurodoma visa medžiaga — pirma lietuvių (p. 7—101), paskui rusų (p. 102—153) kalba, pabaigoje — papildymai, pagalbines rodyklės. Ž. Morkūnaitės rodyklėje „Tarybų Lietuvos gamta ir jos apsauga“¹⁸ literatūra rusų kalba taip pat sutelkta vienoje vietoje — pabaigoje (įvada

¹³ Afrika būs brīva. Literatūras rādītājs. Rīgā, 1961. 84 p. su žemēl.— Lygiagr. antr. rusų k.

¹⁴ Jaunatnei par komunizmu. Īsi anotēti literatūras saraksti. Rīgā, 1965. 39 p.— Lygiagr. antr. rusų k.

¹⁵ Jaunais zinātnē. Pārruna par grāmātām. Rīgā, 1969. 8 p.— Lygiagr. antr. rusų k.

¹⁶ Tarybų Lietuva. 1940—1955. Rek. lit. rodyklė. K., 1955. 76 p.

¹⁷ Goldas M. ir Lagauskienė E. Tarybų Lietuva (1940—1965). Literatūros rodyklė. V., 1965. 204 p.

¹⁸ Morkūnaitė Ž. Tarybų Lietuvos gamta ir jos apsauga. V., 1966. 102 p.

irgi dubliuojami),— nors jos yra žymiai mažiau. Šitokiu būdu medžiaga grupuojama daugelyje Lietuvos TSR Valstybinės respublikinės bibliotekos teminių kraštotyrinio pobūdžio rekomendacinių bibliografijų. Kai kuriose jų literatūra lietuvių ir rusų kalbomis yra kartu kiekviename skyrelyje (pvz., Vilniaus Viešosios bibliotekos paruošta rodyklė „Tarybinis Vilnius“)¹⁹. Kiekvieno skyrelio antraštės duodamos lietuvių ir rusų kalbomis, literatūra nurodoma iš pradžių lietuvių, paskui — rusų kalba. Šioje rodyklėje po literatūros lietuvių kalba galima rasti ir literatūrą lenkų kalba. Įvadas duotas dviem kalbomis.

Personalinėse rodyklėse, kurių Respublikinė biblioteka yra išleidusi nemaža (pvz., rodyklės „Petras Cvirka“²⁰, „Eduardas Mieželaitis“²¹ ir kt.), pratarinės, straipsniai apie rašytoją, jo gyvenimo ir kūrybos datos duodami tik lietuvių kalba, bet į bibliografinę dalį visur įjungiami rašytojo kūrinių vertimai į rusų ir kitas kalbas, taip pat literatūra apie rašytoją rusų kalba. Visuose mūsų respublikos kraštotyros tematikos rekomendaciniuose leidiniuose titulinio lapo duomenys yra tik lietuvių kalba.

Tarybų Lietuvos universalios (nekraštotyros tematikos rekomendacinėse priemonėse literatūra kalbiniu atžvilgiu pateikiama kitokiais pagrindais. Pirmiausia nurodoma literatūra šia tematika lietuvių kalba. Tais klausimais, kur populiaros literatūros lietuvių kalba užtenka, literatūra rusų kalba nenurodoma, bet įvade skaitytojai nukreipiami ir atitinkamus sąjunginius leidinius, o tais atvejais, kai literatūra lietuvių kalba gerai klausimo nenušviečia, įtraukiama (kai kuriuose leidiniuose gana plačiai) taip pat literatūra

rusų kalba, tačiau tik papildomai, nedubliuojant tų pačių leidinių.

Literatūros žemės ūkio tematika lietuvių kalba išleidžiama nemaža. Daugelyje šios srities rodyklių pateikiama vien lietuviška literatūra. Pvz., Ž. Morkūnaitės rodyklėje „Ką skaityti traktorininkui“²² visa literatūra (80 knygų ir 103 straipsniai) nurodyta lietuvių kalba, o pabaigoje, žodyje bibliotekininkui, nurodytos trys populiariausios sąjunginės rodyklės žemės ūkio klausimais. Daugelyje kitų rekomendacinių žemės ūkio leidinių, skiriamų eiliniams kolūkiečiams ir brigadininkams, fermos vedėjams, literatūra nurodoma taip pat vien lietuvių kalba. Tačiau priemonėse, skirtose kvalifikuotesniems skaitytojams, pvz., metodinės ir bibliografinės medžiagos rinkinyje „...plius chemizavimas“²³, kuriame išspausdinta plati literatūros žemės ūkio chemizavimo klausimais rodyklė, nurodoma, be to, gausi literatūra rusų kalba. Literatūra vien lietuvių kalba yra ir didžiojoje dalyje rodyklės gamtos mokslų bei ateistinė tematika (A. Liachovičiūtės „Atskleistos gamtos paslaptys“²⁴, S. Matulaitytės „Visata ir žmogus“²⁵ ir kt.). Šios visos priemonės skiriamos platesniems skaitytojų sluoksniams, ypač jaunimui. Bet B. Poškutės rodyklėje „Mokslas ir religija“, skirtoje daugiausia lektoriams ir propagandistams, šalia literatūros lietuvių kalba nurodomi įvairūs vadovai, žinynai ateistams ir kiti leidiniai rusų kalba.

Techninės literatūros lietuvių kalba yra žymiai mažiau. Ji negali visiškai patenkinti netgi skaitytojų mėgėjų. Todėl čia, populiariausiose rekomendacinėse priemonėse, skirtose mėgėjams (A. Vilimienės „Literatūra fotomėgėjui“²⁶, R. Matulionienės „Literatūra vairuotojui“²⁷ ir kt.), nu-

¹⁹ Tarybinis Vilnius. Rek. lit. rodyklė. V., 1966. 167 p.

²⁰ Petras Cvirka (1909—1947). Rek. lit. rodyklė. K., 1958. 82 p.

²¹ Vilnonytė V. Eduardas Mieželaitis. Rek. lit. rodyklė. K., 1961. 47 p. su portr.

²² Morkūnaitė Ž. Ką skaityti traktorininkui. Rek. lit. rodyklė. V., 1965. 42 p.

²³ ...plius chemizavimas. Metod. ir bibliogr. medž. rinkinys. V., 1964. 80 p.

²⁴ Liachovičiūtė A. Atskleistos gamtos paslaptys. K., 1961. 72 p.

²⁵ Matulaitytė S. Visata ir žmogus. V., 1963. 55 p.

²⁶ Vilimienė A. Literatūra fotomėgėjui. Rek. lit. rodyklė. V., 1965. 32 p. su iliustr.

²⁷ Matulionienė R. Literatūra vairuotojui. Rek. lit. rodyklė. V., 1966. 36 p. su iliustr.

rodoma gausi literatūra rusų kalba. Ji įtraukiami ir į priemones visuomenine politine bei kita tematika, skirta labiau pasirusuosiems skaitytojams (B. Plekavičienės ir M. Goldo „Vaikų auklėjimas šeimoje“²⁸).

Tam tikrą išimtį šiuo atžvilgiu sudaro rekomendacinės priemonės, skiriamos TSKP suvažiavimams (rodyklė TSKP XXIII suvažiavimui²⁹). Pranešimai suvažiavimuose, nutarimai ir kita oficiali medžiaga čia nurodomi lygiagrečiai lietuvių ir rusų kalbomis. Kita literatūra taip pat nurodoma dviem kalbomis, tačiau irgi nedubliuojama — literatūra rusų kalba tik papildo literatūrą lietuvių kalba.

Tarybų Lietuvos rekomendacinėje bibliografijoje naudojama kalbinio literatūros atrankos kriterijaus metodika buvo liečiama visasąjunginiuose bibliografų pasitarimuose (1961 m., 1965 m. pasitarimai dėl rekomendacinės bibliografijos ir kt.). Šiai metodikai, kaip konkrečiomis vietos sąlygomis tikslingiausiai, iš esmės buvo pritaikyta. Susidaro tokia sistema: didžiosios sąjunginės bibliotekos leidžia rekomendacines priemones aktualia tematika visai šaliai; respublikinės bibliotekos — krašto lygine tematika savo ir kitų respublikų skaitytojams, o leidiniuose bendromis temomis nurodo literatūrą vietine kalba, papildydamos sąjunginius leidinius.

Be abejo, čia lemiamą reikšmę turi atskirų respublikų knygų produkcija įvairia tematika. Pvz., Lietuvos TSR žemės ūkio tematika, kaip minėta, lietuvių kalba išleidžiama pakankamai literatūros rekomendacinėms priemonėms, skirtoms brigadininko lygio skaitytojui, tačiau daugelio kitų mokslo šakų klausimais jos nepakanka platiesiems skaitytojų sluoksniams. To-

dėl, atsižvelgiant į tai, jog tuo tarpu sąjunginių bibliografinių leidinių tiražai yra palyginti nedideli ir nedaug jų patenka į sąjunginių respublikų bibliotekas, tikslinga bendrosios tematikos leidinių vietinę medžiagą papildyti literatūra rusų kalba. Pageidautina, kad sąjunginės rekomendacinės priemonės išeitų žymiai didesniais tiražais ir būtų prieinamesnės platiesiems sąjunginių respublikų skaitytojų sluoksniams.

Kalbant apie kitus literatūros atrankos kriterijus, tenka pažymėti, jog jie visų trijų Pabaltijo respublikų rekomendacinėse priemonėse yra labai panašūs. Visuose leidiniuose yra tik aktuali literatūra, nėra išleidimo metu pasenusių, neberekomenduotinų knygų. Chronologinės ribos apima daugiausia pastaruosius kelerius metus. Tačiau Tarybų Lietuvos rekomendacinėse priemonėse žymu tendencijos praplėsti chronologines ribas, nurodant atskiras grožinės, populiariosios ir mokslinės literatūros gerokai anksčiau išleistas, tačiau nepradusias aktualumo knygas.

Estijos TSR V. Lenino gimimo 100-osioms metinėms skirtoje memuarinės ir grožinės literatūros rodyklėje „Gyvasis Leninas“ chronologinės ribos³⁰ apima 1957—1969 m. Rodyklėse, skirtose traktorininkams³¹, šios ribos yra 1959—1967 m.; komunistinei moralei³²—1963—1967 m. Nemažos apimties Latvijos TSR literatūros rodyklės jaunimui „Gyventi ir dirbti komunistiškai“³³, išleistos 1961 m., chronologinė apimtis yra 1955—1961 m.; 1963 m. išleistos rodyklės apie pirmųjų patyrimą žemės ūkyje³⁴—tik 1961—1963 m. Kelerių pastarųjų metų literatūrą apima taip pat daugelis kitų Latvijos TSR rodyklių. Tik stambesnės apimties leidiniuose chronolo-

²⁸ Plekavičienė B. ir Goldas M. Vaikų auklėjimas šeimoje. Rek. lit. rodyklė. V., 1966. 95 p.

²⁹ Į pagalbą studijuojantiems ir propaguojantiems TSKP XXIII suvažiavimo medžiaga. Rek. lit. rodyklė ir metod. medž. V., 1966. 104 p.

³⁰ Kabur V. Elav Lenin. Bibliograafiline nimestik. Tallin, 1969. 49 p.

³¹ Kross K. Traktoristile maaviljelejale. Kirjanduse soovitusnimestik. Tallin, 1968. 26 p.

³² Kabur V. Kommunistlik moraal. Kirjanduse soovitusnimestik. Tallin, 1967. 27 p.

³³ Strādāt un dzīvot komunistiski. Literatūras rādītājs jaunatnei. Rīgā, 1961. 96 p.

³⁴ Pirmrindnieku pieredze lauksaimniecībā. Ieteicamās literatūras rādītājs. Rīgā. 1963. 42 p.

ginės ribos yra išplečiamos. Pvz., 1955 m. išleista bibliografinė rodyklė apie latvių rašytojus³⁵ apima literatūrą nuo 1946 m.

Minėtoje M. Goldo ir E. Lagauskienės rodyklėje „Tarybų Lietuva“ nurodoma 1940—1965 m. išleista literatūra, įtraukus taip pat kai kurias aktualumo nepraradusias senesnes knygas (pvz., 1948 m. išleistas straipsnių rinkinys, skirtas „Tiesos“ 30-mečiui). T. Šapalaitės sudarytos rodyklės, skirtos liaudies universitetų literatūros fakultetų klausytojams³⁶, chronologinė apimtis yra 1948—1964 m. Čia nurodyta nemaža seniau pasirodžiusių klasikinių grožinės literatūros kūrinių, kurie vėliau nebebuvo išleisti. Netgi populiariausiose Lietuvos TSR rekomendacinėse priemonėse, skirtose mažiau pasiruošusiems skaitytojams, chronologinės ribos gerokai platesnės, negu panašių Latvijos TSR ir Estijos TSR rekomendacinių priemonių. Pvz., lapelių—skaitymo planų „Ką skaityti toliau“ 4-osios serijos³⁷ ribos yra 1956—1968 m.

Visų Pabaltijo respublikų rekomendacinėse priemonėse daugiausia nurodoma populiariesnė literatūra, prieinama platesniems skaitytojų sluoksniams, neįtraukiant siauresnės paskirties mokslinio pobūdžio darbų. Bet ir čia kai kuriuose Tarybų Lietuvos rekomendaciniuose leidiniuose žymu polinkių šias ribas plėsti, o atskirose žemės ūkio rekomendacinėse rodyklėse papildomai nurodoma mokslinė literatūra (dažniausiai lietuvių kalba), taip pat mokslo darbų straipsniai. Čia galima paminėti kad ir rekomendacinę rodyklę „Daugiau gyvulininkystės produktų“³⁸, kurios kiekvieno skyrelio pabaigoje nurodoma tokia literatūra.

Rekomendacinėje bibliografijoje nurodomų leidinių formos atžvilgiu Latvijos,

Estijos ir Lietuvos TSR priemonėse vienodai susipina knygos ir medžiaga iš periodikos. Aktualūs pastarųjų metų žurnalų, laikraščių ir rinkinių straipsniai daugelyje leidinių sudaro didžiausią pateikiamos bibliografijos dalį. Ir čia—tuo pačiu atžvilgiu—Tarybų Lietuvos rekomendacinėje bibliografijoje yra tendencija plėsti nurodomos literatūros ribas, duoti įvairesnės medžiagos. Būdingas šiuo atžvilgiu bibliografinės ir metodinės medžiagos rinkinys „Didysis Spalis“³⁹. Jame, be knygų ir straipsnių, nurodomos gaidos, muzikiniai kūriniai atitinkama tematika, pateikiama plati anotuota kino filmų rodyklė. Dainos su gaidomis nurodomos taip pat rodyklėje „Liaudies tradicijos“⁴⁰ ir kitose priemonėse.

Pažymėtina, kad nemaža mūsų respublikos rekomendacinių priemonių, kaip minėtos rodyklės „Tarybų Lietuva“, „Tarybų Lietuvos gamta ir jos apsauga“, „Tarybinis Vilnius“, neseniai išleista M. Goldo rodyklė „Leninas ir Lietuva“⁴¹ ir kitos savo literatūros apimtimi, paskirtimi ir struktūra yra artimos mokslinei informacinei bibliografijai.

Neprarasdamos rekomendacinio pobūdžio, jos turi gana daug informacinės medžiagos, gali būti naudojamos kvalifikuotesnių skaitytojų. Atrodo, kad šitokių rodyklių atsiradimas yra natūralus, pagimdytas paties gyvenimo. Sparčiai vystantis mokslui, kylant skaitytojų bendrojo ir specialiojo išsilavinimo lygiui, vis didesnę praktinę reikšmę įgauna didesnės apimtys. Ilgesnę išliekamąją vertę turinčios rekomendacinės priemonės, duodančios skaitytojui daugiau vertingos informacinės medžiagos ir kartu neprarandančios savo pedagoginio pobūdžio. Tokia tendencija

³⁵ Pūce O. ir Veinbergs J. Latviešu rakstnieki. Literatūras rādītājs. Rīgā, 1955. 247 p.

³⁶ Šapalaitė T. Liaudies universitetų klausytojams. Literatūros fakultetams. Rek. lit. rodyklė. V., 1964. 64 p.

³⁷ Ką skaityti toliau (Lapeliai—skaitymo planai). Serija 4. V., 1966. 78 p.

³⁸ Grikielytė J. Daugiau gyvulininkystės produktų. Rek. lit. rodyklė. K., 1962. 88 p.

³⁹ Didysis Spalis. Bibliogr. ir metod. medž. rinkinys. V., 1967. 213 p.

⁴⁰ Liaudies tradicijos. Rek. lit. rodyklė ir metod. medžiaga. V., 1967. 66 p.

⁴¹ Goldas M. Leninas ir Lietuva. Bibliografinė rodyklė. V., 1969. 71 p.

pastebima ir kitų respublikų, ypač Latvijos TSR, pastarųjų metų leidiniuose.

Išanalizavus kai kuriuos klausimus Pabaltijo respublikų rekomendacinės bibliografijos leidiniuose, patraukia dėmesį tai, kad, nepaisant labai panašių ekonominių ir kultūrinių sąlygų šiose respublikose, rekomendacinės bibliografijos leidinių literatūros atrankoje ir iš viso sudarymo metodikoje yra nemaža skirtumų. Pabaltijo respublikų liaudies ūkio struktūra analogiška, leidybinė knygų produkcija labai panaši, tačiau kalbinis literatūros atrankos

kriterijus, pvz., Latvijos TSR ir Estijos TSR rekomendaciniuose leidiniuose, visai skirtingas. Tenka padaryti išvadą, jog pagrindinė šių skirtumų priežastis — skirtingos metodikos naudojimas.

Rekomendacinės bibliografijos priemonių sąjunginėse respublikose sudarymo metodikos klausimais, matyt, reikia labiau susirūpinti, plačiau ir giliau juos nagrinėti sąjunginiuose bei tarprespublikiniuose pasitarimuose bei bibliotekinėje spaudoje, daugiau dėmesio skirti mokslo tiriamajame darbe.

Lietuvos TSR Valstybinė
respublikinė biblioteka

Įteikta
1970 m. sausio mėn.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ОТБОРА ЛИТЕРАТУРЫ В ИЗДАНИЯХ РЕКОМЕНДАТЕЛЬНОЙ БИБЛИОГРАФИИ ПРИБАЛТИЙСКИХ РЕСПУБЛИК

С. ТОМОНИС

Резюме

Рекомендательная библиография в Прибалтийских республиках развивается почти в одинаковых условиях, но имеются и некоторые своеобразия развития, что особенно сказывается в отборе литературы.

Критерии отбора литературы играют решающую роль в читательском назначении и структуре рекомендательных пособий, но об этих критериях в литературе до сих пор очень мало сказано. Критерий можно различать как языковой, хронологический, по сложности литературы, ее актуальности, по типам изданий, по их форме. В известном аспекте к критериям отбора литературы можно отнести и ее тематику.

В статье сделан некоторый анализ рекомендательных пособий Прибалтийских республик, имеющих в Республиканской библиотеке Литовской ССР. Для анализа взяты 71 пособие Латвийской, 28 — Эстонской и 100 — Литовской ССР. Из данных анализа видно, что тематика рекомендательных пособий Прибалтийских республик аналогична. Больше всего пособий имеется по общественно-политической тематике, затем следует литература и искусство, естествознание, сельское хозяйство; меньше пособий по технической тематике. Только в Эстонии указателей по технике и естествознанию больше, чем по литературе и искусству.

Языковой критерий литературы разрешается по-разному в разных союзных республиках. Немалые различия имеются здесь и в рекомендательных пособиях Прибалтики. В реко-

mendательных пособиях Эстонской ССР во всех случаях указывается только литература на эстонском языке. Вряд ли можно согласиться с целесообразностью такой методики, значительно ограничивающей возможности использования рекомендательной библиографии. В Латвийской ССР вначале также указывалась литература только на латышском языке, но с 50-х годов там начали всю литературу дублировать и параллельно указывать на двух языках — латышском и русском. В последнее время литература в рекомендательных пособиях некраеведческой тематики не дублируется, а на русском языке указывается дополнительно. В рекомендательных пособиях Литовской ССР по краеведческой тематике вся литература и весь материал указываются параллельно на литовском и русском языках, а в некоторых указателях — и на других языках. В пособиях по универсальной (некраеведческой) тематике, чтобы избежать дублирования аналогичных изданий центральных библиотек, в основном указывается литература на литовском языке, а по темам, по которым литературы на литовском языке недостаточно, — дополнительно литература на русском языке. Такой отбор литературы в конкретных условиях является самым целесообразным, но желательно, чтобы центральные издания рекомендательной библиографии выходили большими тиражами и были более доступны широким кругам читателей в союзных республиках.

Другие критерии отбора литературы в рекомендательных пособиях всех трех Прибал-

тийских республик очень похожи. Но во многих пособиях Литовской ССР проявляется тенденция расширить рамки различных критериев. Так, в указатели включены некоторые художественные и научно-популярные книги, изданные в первые послевоенные годы, но не потерявшие своей актуальности; в некоторых пособиях для более глубокого чтения указаны книги и статьи научно-исследовательского характера. Расширяется критерий отбора и по форме изданий: в отдельных случаях, кроме книг и статей из периодики, указаны ноты,

материалы изобразительного искусства, кинофильмы.

Расширение рамок критериев отбора литературы связано с проявляющейся в наши дни тенденцией сближения рекомендательной и научно-информационной библиографии.

Некоторые различия в структуре рекомендательных пособий в союзных республиках, при одинаковых экономико-географических и культурно-бытовых условиях, является следствием применения различной методики.

ON SELECTION OF LITERATURE IN PUBLICATIONS OF RECOMMENDATORY BIBLIOGRAPHY IN THE BALTIC REPUBLICS

S. TOMONIS

Summary

Recommendatory bibliography developed in analogical circumstances in the Baltic republics, though there are some peculiarities of development especially in selection of literature.

Selection criteria play a decisive role in the destination and structure of recommendatory publications, but until now they have been scantily elucidated in librarian literature. Criteria may differ in language, chronology, complicity and actuality of the literature, types and forms of publication. In a certain degree subjects of selected literature may be regarded as a criterion of selection.

In the present article some analysis has been done on recommendatory publications of the Baltic republics available at the State Library of the Lithuanian SSR. For analysis were taken 71 publications of the Latvian, 28 of the Estonian and a 100 of the Lithuanian SSR. The above-mentioned analysis has shown that subjects of recommendatory publications in the Baltic republics are analogical. The greater part of the publications is on social and political subjects, then come literature and art, natural sciences, agriculture; fewer than others are publications on technical subjects. Only Estonian bibliographical indices on the subjects of technical and natural sciences exceed those of literature and arts.

Selection of literature on language criterion varies in different Soviet republics. There are considerable differences also in the recommen-

datory publications of the Baltic republics. In recommendatory publications of the Estonian SSR in all cases only literature in the Estonian language is indicated. Such a method can hardly be regarded expedient as it considerably limits the use of recommendatory bibliography. At first in the Latvian SSR too only literature in the Latvian language was indicated, but from about 1950 all the literature was duplicated and indicated parallel in two languages — Latvian and Russian. Lately literature has been duplicated only in publications of subjects on local lore. While in other publications literature in the Russian language is given as supplementary. In recommendatory publications of the Lithuanian SSR all literature on subjects of local lore is indicated parallel in the Lithuanian and Russian languages, and in some of publications in other languages too. In order to avoid duplication of analogical issues of the USSR central libraries literature in the Lithuanian language is mostly indicated in publications on universal subjects, but in cases, when literature in the Lithuanian language is insufficient, Russian literature is indicated supplementary. Such a selection of literature under existing conditions proves to be the most valuable, though it is advisable that the central recommendatory publications should be issued in greater numbers and that they should be more accessible to the wide circles of readers in all the Soviet republics.

Other criteria in selecting literature for recommendatory publications are very much alike in all the Baltic republics. But in many issues of the Lithuanian SSR there is a tendency to widen the limits of different criteria. Thus different publications include some fiction and popular-scientific books, published in the early post-war years and still of interest at present; for more extensive study in some publications are indicated books and articles dealing with research work. Even selection criterion concerning the form of issues is widening: in separate cases they include not only books and articles of periodicals, but also music pieces,

prints of fine art and cinema films. The broadening of criteria in selecting literature is connected with the present-day tendency to the assimilation of recommendatory and scientific bibliography.

Some differences in structure of recommendatory publications of the Soviet republics living under the same economic, geographic and cultural conditions prove to be result of different methods. This could be avoided by means of a wider discussion of the above problems as well as by their appropriate elucidation in literature.